

Suđenja i progoni vještica na temelju knjige "Malleus maleficarum"

Bubalo, Anja

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:306986>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

ANJA BUBALO

**SUĐENJA I PROGONI VJEŠTICA NA
TEMELJU KNJIGE “MALLEUS
MALEFICARUM”**

ZAVRŠNI RAD

ZAGREB, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

ANJA BUBALO

**SUĐENJA I PROGONI VJEŠTICA NA
TEMELJU KNJIGE “MALLEUS
MALEFICARUM”**

ZAVRŠNI RAD

MENTOR: doc.dr.sc. VIKTORIA FRANIĆ TOMIĆ

ZAGREB, 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD

2. KNJIGA "*MALLEUS MALEFICARUM*"

2.1. PRVI DIO

2.2. DRUGI DIO

2.3. TREĆI DIO

3. INKVIZICIJA

3.1. INKVIZICIJA U HRVATSKOJ

4. PROGON VJEŠTICA

4.1. RAZLOZI PROGONA

4.2. VRSTE PROGONA

4.3. PROGONI U HRVATSKOJ

4.4. NAČINI MUČENJA

5. ZAKLJUČAK

6. SAŽETAK

7. LITERATURA

1. UVOD

Jedna od najzanimljivijih i misterioznijih pojava u ljudskoj kulturnoj povijesti veže se za postojanje vještica i magije. Priče su bile rasprostranjene po cijelom svijetu pa tako i na našem području. Magija se javljala u raznim oblicima, a ljudski posrednici, točnije vračevi, sveci, mudraci, čarobnjaci i vještice smjestili su se u ljudska bića. Vještice su najviše bile vezane za ženske osobe, a rijetko kada se javljaju vještaci.

Vještice se javljaju od najranijih dana zapisane povijesti. Kod Slavena nemamo zapisanu religijsku povijest, a u pojam vještica u Hrvata možemo uvrstiti svima poznatu Baba Rogu ili Baba Jagu, moćnu čarobnicu koja je živjela skrivena u šumi, u kući ograđenoj ljudskim kostima i lubanjama. Bila je ružna, slijepa starica koja se hranila ljudskim mesom.

Ono što je donijelo najveću promjenu u pogledu ženskih vještičjih kultova jest pojava i širenje kršćanstva. Kršćanstvo je oduvijek odbacivalo magiju i preobraćalo priče u svom smjeru. Tako su oni bogovi i običaji, koji su se previše ukorijenili u svijest naroda, bili preobraženi u korist kršćanstva. Dobili su nova imena, bili štovani. Postali su sveci i zaštitnici. Kako je kršćanstvo pratilo znanstveni smjer i okvire skolastičkog nauka, sve što je odstupalo od njihovog nauka smatralo se opasnim po život i lažnim. Tako se sve ono što je dolazilo iz prirode, starih običaja proglasilo Vražjim djelom. Stari ljudi koji su čuvali svoju obiteljsku tradiciju, te rituale, načine borbe s bolešću, vlastitu prirodnu medicinu, bili su bačeni van i svrstani pod neposlušan puk. Kršćani su pokušavali osuditi takve ljude prozavši ih vješticama i vještacima. Crkva je uz pomoć svoja dva reda, dominikancima i franjevcima, ostvarivala svoj cilj da svu herezu kažnjavaju smrću. Zbog povećeg broja takvih slučajeva, papa Grgur IX. već u 13. stoljeću uspostavlja posebne suce nazvane inkvizitorima koji su bavili samo heretičkim optužbama.

Za ovu temu vrlo je bitno odrediti položaj žena u srednjem vijeku. Vjerovalo se da je žensko tijelo predstavnik grijeha i nečistoće. Žena je u svemu bila umjerena, pa tako i u hrani. Hranila se osnovnim namirnicama da bi drugo ostavila muškarcu. Na ženu se gledalo s prijezirom i zbog toga ju dovelo do toga da moli za oprostaj što živi. Što se tiče brakova, ako žena nije dolazila s mirazom na udaju, nju se gledalo kao na kućnu radnu snagu. Žene su bile primorane liječiti se same, zbog čega su i bile proglašene vješticama, jer su liječiti mogli samo muškarci koji su se smatrali višim i čišćim bićem od žene.

U takvo se vrijeme pojavilo nekoliko pisca koji su pokušali opisati ljudsku zlobu i vjeru u vještice, ali samo se jedno djelo može nazvati pravim vodičem za inkviziciju u srednjem vijeku. To je upravo knjiga *Malleus Maleficarum*.

Tema ovog rada su vještice u realnoj, gruboj i tužnoj verziji koja je prepričana u djelu *Maleus Maleficarum*, autora dominikanca Henrika Institorisa i Jakoba Sprengera. Vještica je u navedenoj knjizi prikazana kao veoma opako i opasno stvorenje kojeg se u srednjem vijeku, a i kasnije, pokušalo ukloniti s ovog svijeta.

2. KNJIGA *MALLEUS MALEFICARUM*

Povijesno djelo dominikanaca i inkvizitora Henrika Institoris i Jakoba Sprengera pod nazivom *Malleus Maleficarum* ili *Malj koji ubija vještice*, služi kao putokaz kroz proces suđenja hereticima i lovu na vještice. Djelo je objavljeno 1486. godine. Radnja se vremenski smjestila u srednji vijek jer je to ujedno i najmračniji dio u crkvenoj prošlosti, kada se odbijanje crkvenog nauka gledalo kao na zločin. Međutim, djelo je osobito posvećeno progonu vještica i predstavlja mizoginijsku analogiju filozofskih tekstova ikad napisanih o ženama. Heretikom se smatrao svatko tko zastupa drugačiji stav od Svetog Pisma, a inkvizitori su posebnu pažnju obraćali na one za koje su sumnjali da se bave čarobnjaštvom.

Knjiga je podijeljena na tri dijela. U prvom dijelu saznajemo sve općenito o čarobnjaštvu i kako se dolazi do njega. Također, tu se nastoji objasniti zašto Vrag najviše napada baš ženu. U drugom dijelu rasprava obrazlaže vještičarenje kao takvo te opisuje način na koji se sklapa ugovor s Vragom. Treći dio donosi najmračniju priču. Tu se javlja i praktični dio gdje su jasno opisani postupci mučenja žena za koje se vjerovalo da su vještice te metode inkvizitora i suca pri ispitivanju vještica.

2.1. PRVI DIO

Prvi dio knjige govori o tri bitna elementa čarobnjaštva, a to su Vrag, vještica i pristanak svemogućega Boga. Poglavlja su podijeljena po pitanjima pa tako počinje s prvim pitanjem u kojemu autori objašnjavaju da demoni ne mogu trajno uzrokovati promjene u čovjeku. Razlog tome je što je Božja moć veća od vraga te tako dobrotu pobjeđuje u čovjeku. "Nedopušteno je tvrditi da ono što je proizašlo iz đavoljeg opakog umijeća može uništiti i iskvariti najuzvišenija Božja stvorenja i djela, ljude i životinje"¹. Smrtno kažnjen bio je i čin gatanja. Tim čarobnjačkim umijećem se pokušavalo oduzeti život nedužnim ljudima, a žene su navodile na svakakve bludnosti. Iz svega napomenutog, slijedi odgovor na prvo pitanje: "istina je da postoje vračevi i vještice, koji uz pomoć Vraga i ugovora sklopljenog s njime, a uz pristanak Božji, mogu proizvoditi prava zla, ali postoji izuzetak kada neki rade zlo, a to je proizašlo iz njihove mašte i prirode."²

Nadalje, u sljedećim pitanjima, autori objašnjavaju kako Vrag može čarobirati bez vještičje suradnje, da se Vrag ne služi vješticama jer mu je potreban posrednik, nego s ciljem da uništi vješticu. Treće pitanje odnosi se na spolni čin i stvaranja djece. "Demoni sudjeluju u tom stvaranju, no ne kao primoran, već sporedan i neprirodan uzrok, budući da se upliću u proces prirodnog sparivanja i

¹INSTITORIS i SPRENGER 2006, 4.

²INSTITORIS i SPRENGER 2006, 11.

oplodnje."³ Smatra se da Vrag ne može izvesti taj čin, jer ako bi ga sam izveo, to vražje djelo bi bilo snažnije od Božjeg.

Šesto pitanje odnosi se na vještice, točnije zašto vještice nalazimo kod žena, a ne muškaraca. "Neki učenjaci, naime, navode sljedeći razlog. Tvrde da na svijetu postoje tri stvari koje ne poznaju umjerenost u dobru i zlu: jezik, svećenik i žena. A kada prekorače granicu normalnog stanja, dosežu vrhunac i najveće dubine dobra i zla. Vodi li ih dobar duh, postižu najbolja djela, no, vodi li ih zao duh, prepuštaju se najgorim stvarima."⁴ Tu nas vode priče još u Stari zavjet gdje je Eva, prva grešnica, potaknula prokletstvo. Smatrali su da je zla žena sklona brže sumnjati u vjeru, a samim time odricati se vjere, što je početak čarobnjaštva. Također, žene imaju i slabo pamćenje, "u njima je prirodan porok da se ne daju ukrotiti, već slijede svoje porive bez ikakva obzira".⁵ Navode se tri osobine kod žena koje su potencijalne vještice, a to su nevjera, častoljubivost i bludnost.

Osmo pitanje obrađuje vještičinu reproduktivnu moć i sposobnost da spriječi spolni čin. Vrag ne može spriječiti prirodne radnje kao što su hranjenje, hodanje i stajanje pa tako ne može ni spolni čin. On je prisutan kod svih žena pa bi to utjecalo na cijeli ženski spol, tako da vještica može samo očarati muškarca, a ne spriječiti ga da ne izvrši spolne radnje s drugim ženama. Na pitanje kako Vrag sprječava plodnost, valja odgovoriti "da on ne onemogućava moć oplodnje iznutra, oštećujući ud, već izvana, čini ga beskorisnim. No, budući da to nije prirodna, već umjetna zapreka, Vrag može muškarca učiniti impotentnim prema jednoj, ali ne i prema ostalim ženama"⁶ pa tako dolaze do zaključka da Vrag ne može spriječiti baš svaki spolni čin.

U jedanaestom pitanju raspravlja se o vješticama primaljama koje ubijaju dijete. "Kanonisti tvrde da nemogućnost izvršenja spolnog čina nije jedina smetnja prouzročena čarobnjaštvom, nego da je to i slučaj kada žena ne može začeti ili kada je prisiljena pobaciti začeto dijete. Treća i četvrta radnja čarobnjaštva kad vještice ne uspiju izazvati pobačaj te stoga proždiru dijete ili ga žrtvuju demonu."⁷ Prva dva načina su moguća i bez vještica pa su nesporna, dok su druga dva izazvana vještičjim prstima. Vjerovalo se da vještice mogu proždirati i jesti malu djecu, kao u prirodi svih životinja.

2.2. DRUGI DIO

Drugi dio knjige govori o načinima izvođenja radnji čarobnjaštva i kako se mogu dopušteno ukloniti. Načini na koje vještice izvode svoje čarolije opisano je u osamnaest poglavlja, polazeći od

³INSTITORIS i SPRENGER 2006, 34.

⁴INSTITORIS i SPRENGER 2006, 67.

⁵INSTITORIS i SPRENGER 2006, 72.

⁶INSTITORIS i SPRENGER 2006, 89.

⁷INSTITORIS i SPRENGER 2006, 106.

dva glavna problema. "Prvi od njih odnosi se na zaštitna sredstva kojima se čovjek štiti od čarobnjaštva, a drugi se bavi ljekovitim sredstvima pomoću kojih se začarani mogu izliječiti."⁸

Prvo poglavlje govori o načinima kojima demoni posredstvom vještica varaju nedužne. Vrag napastuje više dobrih ljudi nego zlih, iako su zli ljudi skloniji raditi nevolje. Stoga je Vrag ustrajniiji u svojim nastojanjima da zavede djevice i nevine djevojke jer takve još nema u svojoj vlasti. Drugim načinom kojim se služi jest kušnja, tuga i siromaštvo. One djevojke koje su odbačene od svojih ljubavnika uvijek će potražiti utjehu u demonu. Tako iz osвете bacaju čini na svoje ljubavnike ili njihove žene.

Drugo poglavlje govori o načinu sklapanja ugovora s Vragom. Prije svega treba navesti da postoje tri vrste vještica: "jedne nanose štetu, ali ne mogu liječiti, druge liječe, ali zbog nekog posebnog ugovora s Vragom ne mogu nanositi štetu, treće nanose štetu i liječe."⁹ Među onima koje nanose štetu, izdvaja se jedna skupina vještica koje jedu djecu svoje vrste. To je najmoćnija vrsta vještica, zbog toga mogu proizvesti oluje, tuče i nevrijeme, uzrokuju neplodnost, ubijaju ljude. Ubijaju samo nekrštenu djecu, ne proždiru krštenu djecu.

Ugovor s Vragom može se sklopiti na dva načina. "Prvi obuhvaća svečano polaganje zavjeta, dok je drugi privatni ugovor pa se savez s Vragom može sklopiti u bilo koje vrijeme. Prvi, svečani čin, izvodi se kada se vještice okupe utvrđenog dana na tajnom sastanku, gdje im se Vrag objavljuje u ljudskom obliku, opominjući ih na vjernost koju mu duguju, zauzvrat im obećavajući svjetovnu sreću i dug život."¹⁰ Ako Vrag ustanovi da je nova djevojka spremna odbaciti vjeru, pruža joj ruku i ona pristupi savezu. Privatni ugovor se sklapa na različite načine. Nekada Vrag pristupa onima koji su zapali u neku nevolju. Obećava im da će ispuniti svaku želju pristanu li postupati po njegovom.

U trećem poglavlju saznajemo kako se vještice prenose s mjesta na mjesto. Vještice ne mogu stvarno letjeti jer im Bog to ne dopušta. Argument za to glasi: "jer, dopušta li pravednicima i nedužnima, kao i drugim čarobnjacima da to čine, zašto isto ne bi dopustio i onima koji su i dušom i tijelom predani Vragu?"¹¹ Priča ima mnogo kako one lete, a jedna od teorija jest da naprave mast od udova djece te s njome premazuju stolac ili metlu koja se uzdiže u zrak.

Nadalje slijedi objašnjenje kako vještice oslabljuju i sprječavaju prokreativnu moć. "To čine iznutra i izvana, a iznutra na dva načina. Prvo, kada izravno sprječavaju erekciju organa za oplodnju. Na drugi način to čine i kada sprječavaju protok životnih esencija u organe, u kojima počiva pokretačka moć, zatvarajući sjemenovode, tako da sjeme ne može stići do organa za razmnožavanje."¹²

⁸INSTITORIS i SPRENGER 2006, 142.

⁹INSTITORIS i SPRENGER 2006, 158.

¹⁰INSTITORIS i SPRENGER 2006, 160.

¹¹INSTITORIS i SPRENGER 2006, 179.

¹²INSTITORIS i SPRENGER 2006, 188.

Na kraju drugog djela knjige, autori objašnjavaju načine na koji demoni opsjedaju ljude pomoću vještica. Tako demon može opsjesti čovjeka na dva načina, s obzirom na dušu ili na tijelo. Demon ne može zauzeti dušu jer u nju može ući samo Bog. Tako demon nije uzrok grijeha kod čovjeka. Što se tiče drugog načina, demon nastanjuje čovjeka koji je u stanju kušnje te tako utječe na osjetila i maštu.

3.2. TREĆI DIO

Treći dio ove knjige govori o sudskim postupcima pred crkvenim i svjetovnim sudovima, protiv vještica i svih heretika. Inkvizitori su mogli suditi vješticama samo radi zločina hereze. "Da bi se neka osoba s pravom mogla osuditi za herezu, mora ispuniti pet uvjeta. Prvo, mora postojati zabluda u njezinu poimanju. Drugo, ta zabluda se mora odnositi na pitanje vjere. Treće, u takvoj zabludi mora biti katolik, jer bi u suprotnome bilo riječ o Židovu ili poganinu, a ne heretiku. Četvrto, osoba koja gaji takvu zabludu mora i dalje ispovijedati neku istinu o Kristu. Peto, takva osoba mora ustrajno i tvrdokorno vjerovati u tu zabludu."¹³ Treći dio je podijeljen na tri glave: "u prvom izlažemo metodu pokretanja postupaka u stvarima vjere, u drugome metodu postupanja pred sudom, a u trećemu metodu okončanja postupaka izricanjem presude protiv vještica."¹⁴

U prvoj glavi postavlja se pitanje koja je prikladna metoda pokretanja sudskog postupka u ime vjere protiv vještica. Kanonski zakon propisuje tri metode. U prvoj metodi postupak se pokreće podizanjem privatne optužbe za zločin hereze pri čemu tužitelj prilaže i dokaze, ali s time i prihvaća odgovornost kazne ukoliko tu optužbu ne uspije dokazati. U drugoj se metodi pristupa anonimno, bez ikakvih dokaza te podnositelj nije spreman upletiti se u proces, već tvrdi da tu prijavu donosi zbog gorljivosti vjere. Treća metoda pokretanja sudskog postupka uključuje inkviziciju, odnosno, postupak se pokreće bez optužbe, već na temelju glasina o postojanju vještica. Iskazi svjedoka nisu potpuno održivi kada se djelomično podudaraju, ali se moraju slagati u pogledu čarobnjaštva. Također, svjedoci moraju prisegnuti da će govoriti istinu o hereticima. Nadalje, postavlja se pitanje da li sudac može opravdano osuditi neku osobu za herezu na temelju dva svjedoka. "Odgovaramo da to ne može učiniti ni iz jedne od navedenih osnova. Prema tome, protiv zatvorenika, koji se tereti na temelju glasina, određuje se razdoblje očišćenja, a osoba koja se na temelju iskaza svjedoka tereti teškom sumnjom, bit će prisiljena javno odreći se svoje hereze."¹⁵

U drugoj glavi govori se o načinu vođenja sudskog postupka i ispitivanja svjedoka te optuženika. Suđenje se moralo održati na najjednostavniji i najbrži način, bez rasprave i prepiranja.

¹³INSTITORIS i SPRENGER 2006, 318.

¹⁴INSTITORIS i SPRENGER 2006, 328.

¹⁵INSTITORIS i SPRENGER 2006, 334.

Kako vještice sve svoje čarolije moraju raditi u tajnosti, tužitelj dolazi bez ikakvog konkretnog dokaza pa je sudac dužan prvo savjetovati da tužitelj odbaci svoj prijedlog. Kod ispitivanja tužitelja mora biti nazočno najmanje pet osoba. On mora prisegnuti na posebno opisan način jer bi se inače lažno označio pozvanim. Nakon ispitivanja svjedoka, sudac odlučuje je li činjenica u potpunosti dokazana. Svjedoku se postavljaju pitanja tipa: odakle dolazi, od kuda poznaje tuženog, koliko dugo, koja je njegova vjera, u čijoj je prisutnosti vidio ili čuo o magiji, da li je ikad surađivao s vješticama... Optuženi (vještica) mora prisegnuti na četiri Evanđelja da će govoriti istinu. Pitanja na koja mora odgovoriti većinom su bila: odakle dolazi, jesu li mu roditelji živi ili mrtvi, jesu li umrli prirodnom smrću ili su spaljeni, gdje je odrastao, da li je negdje čuo glasine o vješticama. "Ako je na to pitanje odgovorio potvrdno, mora mu se postaviti pitanje što je čuo i sve što kaže mora se zabilježiti. No, odgovori li niječno, valja ga upitati vjeruje li da postoje vještice i da one mogu činiti navedena djela, dakle, podizati oluje i opčinjavati ljude i životinje."¹⁶ Potom se vješticu pita da li zna da je ozloglašena te zašto je prijetila određenoj osobi. Mora objasniti što joj je ta osoba učinila, to pitanje je neophodno. Nadalje vještica objašnjava kako je ostvarila svoju prijetnju. "Valja istaknuti da se vještica iznova ispituje i u pogledu iskaza svjedoka protiv nje, kako bi se ustanovilo odgovara li uvijek na isti način ili ne."¹⁷

Kada vještica poriče sve optužbe, sudac mora razmotriti tri točke: "njezin loš ugled, činjenični dokaz i iskaz svjedoka te potom utvrditi njihovu međusobnu suglasnost." (343) Ne znači da se sve tri točke moraju podudarati da bi se osoba proglasila krivom, već je samo jedna od tih triju dovoljna da se neka osoba može smatrati obuzeta herezom, a još više vrijedi ako se više točaka podudara. "Optužena može priznati ili ne priznati zločin, koji potvrđuje dokaz činjenice ili iskaz svjedoka. Prizna li, ali se ne pokaje za taj zločin, mora se izručiti svjetovnom sudu koji će joj izreći najstrožu kaznu, sukladno kanonu ad abolendam ili će je osuditi na doživotan zatvor, sukladno kanonu excommunicamus. No, ne prizna li zločin i ustraje u svom poricanju, predat će se kao ne pokajnik svjetovnome sudu, koji će joj izreći zasluženu kaznu."¹⁸

Postavlja se pitanje treba li vješticu držati u pritvoru ili je treba pustiti uz jamstvo. Prvo, neki smatraju da vješticu treba zatvoriti i da se ni pod kojim uvjetima ne pušta, u tom slučaju se sve tri točke prethodno navedene trebaju podudarati. Drugi pak smatraju da se vještica prije zatvaranja može pustiti uz jamca koji se u slučaju bijega smatra krivim. Prema trećem stajalištu, vještica se treba zatvoriti ako se ne mogu pribaviti ugledni i odgovorni jamci te se sumnja da optužena može pobjeći.

¹⁶INSTITORIS i SPRENGER 2006, 341.

¹⁷INSTITORIS i SPRENGER 2006, 342.

¹⁸INSTITORIS i SPRENGER 2006, 344.

O tome treba li se optuženome odati imena svjedoka, sudac mora imati na umu da nije obavezan javno priopćiti imena svjedoka, osim ako oni ne pristanu na to. To se radi zbog opasnosti koju svjedoci navlače na sebe. Tu odluku donio je papa Bonifacije VIII.

Neke vještice spremno priznaju svoje zločine i tada Vrag napušta tijelo vještice svojom voljom, a ne Božjom. Poznato je i da su se neke vještice nakon priznanja svojih zločina pokušale ubiti gušenjem ili vješanjem.

Nadalje se postavlja pitanje, što ako sudac vjeruje da optužena poriče istinu nakon držanja u neizvjesnosti. Tada se podvrže ispitivanju pod umjerenim mučenjem, bez krvi. U tom slučaju se optužena treba skinuti i utvrditi ima li u svojoj odjeći ušiveno neko čarobnjačko oruđe. Nakon što se to utvrdi, sudac ju mora osobno poticati da prizna istinu. Ako i tada poriče, službenici ju vežu užetom za neku spravu za mučenje. Tada ju ne muče, samo prestraše te je u tom trenutku opet upitana da li je kriva te joj napomenuti da će tako izbjeći smrtnu kaznu. Ovdje se postavlja pitanje je li sucu dozvoljeno obećati život optuženoj kojoj je krivnja dokazana, s obzirom da priznanje zločina za sobom nosi smrtnu kaznu. Ima više odgovora. Neki smatraju da se optuženoj koja je na zlom glasu i predstavlja opasnost može obećati očuvanje života, ali u tamnici uz vodu i kruh, pod uvjetom da razotkrije neke druge vještice. Drugi pak smatraju da joj se u tamnici mora obećati da će joj život biti pošteđen, a potom ju treba spaliti. Prema trećem stajalištu, sudac može optuženoj mirne duše obećati život, ali da se nakon toga rastereti izricanja presude, prepuštajući tu dužnost drugome sucu.

U nastavku ispitivanja pod mučenjem, sudac mora znati da se ne mogu svi optuženi podvrgnuti istom načinu mučenja, s obzirom na optužbe i njihovoj različitoj naravi i osobnosti. "Stoga će mudri i revni sudac iskoristiti priliku i odabrati svoj način ispitivanja sukladan odgovorima ili iskazima svjedoka, ili će se, pak, voditi svojim prethodnim iskustvom ili prirodnom domišljatošću, te poduzeti sljedeće mjere opreza."¹⁹ Ako želi saznati da li je optužena začarana čarobnjaštvom šutnje, mora obratiti pozornost na to da li može plakati u njegovoj prisutnosti ili samo pod mukama. Vještica neće moći plakati pa će tako probati napraviti tužan izraz lica te oči i obraze namazati slinom. Druga mjera opreza jest uklanjanje svih dlaka s optužene jer iza dlaka vještice skrivaju svoje predmete. Ispitivanje se mora održati tijekom velikog praznika i svetkovine da se zazove moć svetaca za pomoć u otklanjanju vražjih napasti. Sudac mora oko vrata nositi posvećenu sol ili neke druge predmete.

Treća glava, ujedno i posljednji dio rasprave, govori o načinu postupanja prilikom izricanja konačne i pravedne kazne. Tri su vrste presude: "tijekom parnice, konačna i nalažuća. Presuda tijekom parnice je ona, koja se ne izriče u pogledu glavne točke optužnice, već s obzirom na neke posredne, koje izranjaju tijekom sudskog postupka. Konačna presuda je ona kojom se objavljuje konačna presuda o glavnoj točki optužbe. Nalažuća presuda je ona koju izriče niži autoritet na nalog višega."²⁰

¹⁹INSTITORIS i SPRENGER 2006, 364.

²⁰INSTITORIS i SPRENGER 2006, 377.

Postoje tri stupnja sumnje na počinjenje hereze: laki, teški i izrazito teški. Laka sumnja smatra se ako je optužena na sebe navukla malu sumnju i može se ukloniti lakom obranom te se osniva na lakim i slabim slutnjama. Neki primjeri su: "kada se za neke ljude ustanovi da su se krišom sastajali radi štovanja, ili da svojim načinom života i ponašanjem odstupaju od uobičajih navika vjernika."²¹ Druga, teška vrsta sumnje jest ona koja se može pobiti samo silnim i čvrstim dokazom koji proizlaze iz velikih argumenata i dokaza. Treća i najveća sumnja je ona koja čak i suca primorava da u nju vjeruje i nikakvim se dokazima ne može ukloniti. Pod takvom sumnjom su vještice koje izazivaju oluju i veliku štetu ljudima kao što je ubojstvo.

Posljednji dijelovi knjige objašnjavaju načine izricanja presude. Optužena može biti proglašena posve nevinom ako se tako dokaže i ako nikada prije nije bila osumnjičena ili ozloglašena radi takvog zločina. Takva osoba se ne smatra heretikom ili vješticom. U presudi se nije smjelo napisati da je optužena nedužna, već da optužba protiv nje nije zakonito dokazana. Sljedeći postupak, za optuženu koja je samo ozloglašena, podvrgnuta je samo kanonskom očišćenju jer se takvoj osobi ne može osuditi niti osloboditi na pravi način. Ona nakon nekoliko dana od suđenja pristupa pred suce u pratnji nekoliko osoba kako bi ju očistili lošeg glasa zbog kojeg je uopće i bila optužena. Svjedoci moraju biti kreposni katolici koji poznaju njezine sadašnje i prošle navike i način života. Za osobu koja je bila podvrgnuta mučenju, i to više puta jer nije htjela priznati krivnju, ali na kraju priznaje i ne pokaje se, osuđena je kao heretik i izrečena joj je najteža kazna. Kada se osobu tereti samo za laku herezu, prisiljena je na javno odricanje od hereze za koju je optužena. Takva osoba u crkvi mora javno prisegnuti na vjeru Gospodina i odreći se hereze i vjeru u nju. Pri suđenju osobi teško osumnjičenoj za herezu, sud osuđuje osobu kao heretika te ide na lomaču. Ona koja je optužena za običnu herezu, ima priliku odreći se hereze na način da polaže ruku na sveto Evanđelje i prisegne da u svom srcu vjeruje u katoličku vjeru. Optužena koja je priznala herezu, ali se nije pokajala dobiva kaznu zatvora do kraja života. Kada optužena svojim ustima prizna na sudu da vjeruje u svoju herezu dobiva smrtnu kaznu.

Obrađeno je ukupno šesnaest načina presuđivanja i s time završava ova knjiga.

²¹INSTITORIS i SPRENGER 2006, 380.

3. INKVIZICIJA

Pojam inkvizicije usko se veže uz vještice. Pod nju svrstavamo sve originalno crkveno pravosudne institucije za vrijeme srednjega vijeka. Postojalo je više vrsta inkvizicije, a utemeljene su s zajedničkim ciljem borbe protiv hereze. Prva inkvizicija koja se javlja jest Biskupska. "Papa Lucije III. i car Fridrik I. Barbarosa dekretom *Ad abolendam* 1184. godine ju osnivaju"²², tj. daju biskupima ovlasti da u svojim biskupijama imenuju svećenika koji postaje inkvizitor i pokreće postupke protiv heretika. Druga inkvizicija koja nastaje jest Papinska inkvizicija. Nju pokreće papa Gregor IX. 1231. godine. "Postavio je na mjesto izvršnog suda u službi pape. U početku su inkviziciju činili izabrani ljudi iz redova franjevac i dominikanaca"²³, no to je bilo slabo i ograničeno. Tako su s vremenom dobili na moći i postali viši od svjetovnog zakona. Ta institucija u srednjem vijeku donosi pravila sudskog postupka protiv hereze, a najviše je preuzeta iz rimskog prava.

Sud je djelovao na jednostavan način: optuženi je morao dokazati svoju nevinost, a postupak je mogao pokrenuti bilo tko tužbom (gore spomenuti u tekstu *Malleus Maleficarum* da postoje tri vrste tužitelja). Ono nepravedno u svakom suđenju bilo je to da je inkvizitor nekad bio i tužitelj i sudac, a svaka optužba se smatrala sama po sebi dokazom. Prijave su bile anonimne i optuženi nije znao tko ga je prijavio. Postojale su i laže prijave s ciljem osvete. Dokazi i optužbe optuženiku nisu bile poznate pa tako nije znao zbog čega je optužen i kako da se brani. Poricanje krivnje gledalo se kao dokaz protiv optuženog pa je tako počelo i mučenje.

"Crkva je sucu i tužitelju davala pravo zapljene imovine vještaca. Svuda gdje je kanonsko pravo ostalo na snazi, suđenja za vračarstvo su mnogobrojna i svećenstvu donose bogatstvo."²⁴ Tako je papa Inocent III. donio odluku da se "imovina optužene vještice proda, te da dio novca od prodaje ide tužitelju, dio sudu, a dio uloži u izgradnju zatvora."²⁵

1252. godine papa Inocent IV. odobrio je mučenje kao metodu iznude priznanja. Optuženika se smjelo samo jednom staviti na mučenje, a ako nije priznao zločin tada, morao je biti oslobođen unatoč protivnim dokazima. Naravno da se toga nisu pridržavali pa su ako postojale druge runde mučenja uz opravdanje da se povezuje na prvu. Na kraju suđenja, optuženi su bili odvedeni na javne trgove gdje su slušali misu i propovijedi. Nakon toga bili su odvedeni na mjesto spaljivanja i tamo slušali presudu. Oni koji su bili proglašeni nevinim, pali bi na koljena u znak zahvalnosti, a oni osušeni bili bi kažnjeni. Najgora kazna bilo je spaljivanje, a najblaža otpust uz molitvu.

²² LEVACK 1995, 232.

²³ LEVACK 1995, 233.

²⁴ MICHELET 2004, 129.

²⁵ MICHELET 2004, 130.

3.1. INKVIZICIJA U HRVATSKOJ

Kao prvi vrhovni inkvizitor u Dalmaciji spominje se dominikanac Pavao. Tako je i prvo sjedište inkvizicije u Dalmaciji bilo u Zadru. Službu je 1245. godine papa Inocent IV. povjerio franjevcima. "Inkvizitori su osim u Zadru djelovali i u Zagrebu, Kopru i Dubrovniku, a može ih se od 16. do 18. stoljeća pratiti uglavnom u borbi protiv protestantskih knjiga. Posljednji imenovani inkvizitor u Zadru je 1790.. godine bio Korčulanin Antun Cebalo."²⁶

I u Hrvatskoj se vjerovalo da su se vještice na sastancima častile raznim jelima i pićima, čak se vjeruje da su jele ljudsko meso. Neki vjeruju da je na tim sastancima prisustvovao i sam Vrag. Tako su dobivale poduke kako izazvati oluju i uništavati polja te usjeve. "Đavao je opisan kao muškarac sa nogama od psa ili jarca, a na torturama se navode i neka od njegovih imena: Primus, Matić, Markaj, Lucifer, Kralj, Silnjak, Gasperl..."²⁷

Mučenje kao sredstvo dobivanja priznanja u Hrvatskoj se uvodi u 15. stoljeću. S time se povećavao broj smrtnih kazni. Od 17. stoljeća mučenje postaje osnovan proces dobivanja priznanja.

Inkvizitori su na optuženima tražili vražji pečat. Smatralo se da "vještice, koje su činile gotovo uvijek siromašne nepismene kmetkinje, seljanke i pućanke, ne znaju pisati pa ugovor s Đavlom moraju potvrditi tajnim znakom na koži. Ako bi krvnik na ženinom tijelu pronašao pečat, on bi ga iz kože izrezao i potvrdio njegovu vjerodostojnost pred sudskom komisijom."²⁸ Krvnik je pečate pronalazio na različitim dijelovima tijela, ispod jezika, na palcu desne noge, leđima...

Mučenje je u Hrvatskoj obavljao krvnik s pomoćnicima, a koristili su se razni oblici, kao što su stiskanje palčeva, snažno stezanje ruku konopcem, španjolska čizma, čavli na stolcu pa čak i najgora vrsta, ljestve.

²⁶BAYER 1982, 254.

²⁷BAYER 1982, 267.

²⁸BAYER 1982, 289.

4. PROGON VJEŠTICA

Progoni vještica javljali su se i prije kršćanstva, no najviše ljudi bilo je pogubljeno krajem srednjega vijeka. Pretpostavlja se čak više od 50 000 ljudi, najviše žena. Također, tu je bio i velik broj smaknuća, koji čak doseže brojku od 8 milijuna. "Kada pokušavamo procijeniti veličinu progona, bitno je napraviti razliku između broja suđenja i broja smaknuća. Smatra se da je u Europi pogubljeno oko 60 000 vještica tokom novoga vijeka. Ukupan broj od 110 000 procesa za vještičarenje i 60 000 smaknuća."²⁹

"Najveći broj žrtava bili su seljanke, služavke i žene iz redova sirotinje. Plemkinje i bogate građanke veoma su rijetko bile žrtve lomače, a i veliki čarobnjaci onog vremena izbjegavali su progone. Među žrtvama nalazimo i priličan broj muškaraca, također iz potlačih klasa, ali njih broj je malen naspram ogromnom broju spaljenih žena."³⁰

Prema Levacku, Švicarska je bila centar, a Francuska kolijevka progona vještica. Također smatra da je progon vještica započeo u 15. stoljeću, a doseže svoj vrhunac u 17. stoljeću. "Ne možemo govoriti o jednom progону, već o stotinama, ako ne i tisućama odvojenih progona koji su se dogodili na različitim mjestima u različita vremena, svaki sa svojom poviješću i svojim razlozima zašto su počeli, obliku koji su uzeti dok su se razvijali te različitim načinima na koje su završili."³¹

4.1. RAZLOZI PROGONA

Da bi se progon u nekoj državi mogao dogoditi, puk mora biti svjestan pojave vještica i što su sve u mogućnosti učiniti. Morali su vjerovati u realnost štetne magije, a suci i svećenstvo su morali objasniti tu magiju. Da bi progoni započeli, bilo je potrebno da i "sudovi koji su imali nadležnost u tom određenom području, imaju jasno definiranu nadležnost nad zločinom vještičarenja i proceduralne instrumente potrebne za uspješno procesuiranje vještica."³² Najveći poticaj za progon davali su ljudi. Njihov strah od vještica. Tako su se javne diskusije o vještičarenju ubrajale u najveće poticaje za progon. Također, ulogu je igrala i glad te loše žetve jer je to sve indiciralo na prisustvo demona.

²⁹LEVACK 1995, 25.

³⁰BRAIGENT 2002, 105.

³¹LEVACK 1995, 164.

³²LEVACK 1995, 162.

4.2. VRSTE PROGONA

Razlikujemo tri vrste progona: "individualni procesi i mali progoni, srednje veliki progoni i veliki progoni."³³ Prvi, koji je bio i najučestaliji, uključivao je procesuiranje obično jedne do tri osobe. Takvi progoni bili su najčešći u Engleskoj. U drugoj vrsti progona bilo je optuženo pet do deset osoba. Tu stvari još uvijek nisu izmicale kontroli te je bilo prisustvo mučenja. Veliki progoni obilježeni su velikim stupnjem panike. Bili su lančana reakcija, gdje bi prva vještica dala imena suučesnica, koje bi zatim bile uhićene, osuđene i morale bi osuditi druge.

4.3. PROGONI U HRVATSKOJ

U dalmatinskoj Hrvatskoj primjeri progona vještica su jako rijetki, a u Dalmatinskoj zagori, gdje su najviše sačuvani tradicionalni pogledi na svijet, toga uopće nije ni bilo. "U prvoj polovici srednjeg vijeka, dok je središte Hrvatske bilo na jugu, nije bilo tako strogo progona čaranja i nije se tomu pridavala prevelika važnost. Od 13. stoljeća već susrećemo sudbene progone čarobnjaka, otad datiraju i najstariji povijesni podaci o toj pojavi pa sve do kraja pedesetih godina 18. stoljeća kad je progon čarobnjaka prestao."³⁴ Mučenju su mogli pristupiti svi osim plemića, jedino ako nisu bili viđeni na mjestu zločina. 1699. godine počinju masovni progoni kod nas. To se dogodilo jer je vlast prihvatila stajalište kako vještice čine vrlo raširenu skupinu, a sucima je postao običaj da uhvate vještice te ih strašnim mučenjem prisiljavaju da odaju imena ostalih.

Ljudi su zbog bijesa kojeg je izazvala glad i nestašica hrane okrivili vještice i krenuli u masovan lov na njih. Lovili su ih nasumično, potom su bile mučene i spaljene. Veliki progon dogodio se u Gradecu. Optuženo je bilo oko 200 vještica, a presuda je uglavnom bila spaljivanje na lomači. Sudski procesi vodili su se i u Varaždinu, a u Križevcima ih je čak 11 bilo spaljeno. Tako se postavlja pitanje zašto su najveći progoni bili u sjevernoj Hrvatskoj. U to vrijeme Hrvatska je bila podijeljena. Dalmacija i Istra pripale su Veneciji koja je imala svoju inkviziciju, neovisnu o Rimu, Dubrovačka Republika bila je više prosvijetljena o čarobnjaštvu pa se nije bavila takvim pitanjima. Dijelovi Hrvatske koji su bili pod habsburškom i ugarskom vlašću, preuzeli su habsburške i ugarske zakone i odredbe u kojima se proganjalo vještice, čarobnjake i heretike.

Hrvatsko zagorje također nije bilo pošteđeno većih progona pa je tako "u Belcu, između 1742. i 1744. spaljeno samo u tamošnjoj župi jedanaest vještica. U isto vrijeme se tamo već gradila crkva posvećena izumrlim hrvatskim plemićkim obiteljima, što je bio jedinstven primjer barokne umjetnosti

³³LEVACK 1995, 172.

³⁴MICHELET 2004, 287.

u Hrvatskoj. Nažalost, svaka kulturna epoha ima svoje tragične kontraste kao što je u ovom slučaju profinjena umjetnost baroka i progoni vještica."³⁵

"Naša je povijesna znanost dodijelila Mariji Tereziji nezasluženu slavu da je jednim svojim dekretom jednostavno ukinula procese protiv vještica u Hrvatskoj u trenutku kad su još bujno cvali."³⁶ Nakon 1758. godine u Hrvatskoj više nije poznat niti jedan proces zbog zločina čarobnjaštva.

Marija Terezija donijela je odredbu prema kojoj sudovi u Hrvatskoj i Slavoniji nemaju prava voditi procese protiv čarobnjaštva bez njezine dozvole. "Nakon 1758. godine u spisima i raznim dokumentima više se ne susrećemo s procesima protiv zločina čarobnjaštva na hrvatskom tlu."³⁷

4.4. NAČINI MUČENJA

Papa Inocent IV. 1252. godine dopustio je mučenje kao jednu od metoda dokazivanja krivnje. Do tada je na snazi bilo pravilo prema kojem crkveni službenici nisu smjeli prolijevati krv, budući da se puštanje krvi smatralo nekršćanskim. Tehnike inkvizicijskom mučenja na početku su se svodile na najmanje moguće, a kasnije su izmišljeni brojni načini tjelesnog mučenja poput rastezanja udova ili čupanje grudi.

Najblaži oblik mučenja bio je stiskanje palčeva. "Krvnik ili neki od pomoćnika bi optuženikove palčeve stavio između dvije metalne pločice koje su se pomoću šarafa stezale. Za pojačavanje boli se po pločicama udaralo čekićem. Sljedeći korak u mučenju sastojao se od snažnog stezanja ruku konopcem."³⁸ Posebna vrsta mučenja izvodila se pomoću oštih željeznih čavala kojima je bio podstavljen optuženikov stolac. Nakon toga javlja se *španjolska čizma*. "Optuženikova potkoljenica stavljena je između dva željezna oklopa, a čavli s unutarnje strane tog oklopa su, ovisno o jačini stezanja, prodirali u meso nesretnika."³⁹ Najstrašnija vrsta mučenja zvala su se *ljestve*. One su omogućavale silno rastezanje ljudskoga tijela koje se moglo vršiti sve dok okrivljenik nije priznao svoje zločine. "Okrivljenikove su ruke bile čvrsto svezane užetom koje se namotavalo na vijak na dnu ljestava, što ga je krvnik okretao čime je dolazilo do rastezanja tijela."⁴⁰

Nije bilo dopuštenog broja ili vremena mučenja optuženika, jedini način da se prestane bilo je da prizna zločin. Unatoč svim načinima mučenja, najpoznatiji instrument inkvizicije bilo je spaljivanje. To je ujedno bila i smrtna kazna. Koristilo se s opravdanjem da se sa spaljivanjem ne prolijeva krv.

³⁵MICHELET 2004, 330.

³⁶JURIŠIĆ u MICHELET 2004, 341.

³⁷BAYER 1982, 318.

³⁸BAIGENT 2002, 83.

³⁹BAIGENT 2002, 86.

⁴⁰BAIGENT 2002, 88.

5. ZAKLJUČAK

Malleus Maleficarum jedno je od najokrutnijih napisanih djela u povijesti, knjiga koja se koristila kod svakog suca, inkvizitora i pravnika. Nosi obilježje slijepe vjere u određenom vremenu popraćenom velikom mržnjom i okrutnošću prema osobama za koje se vjerovalo da su vještice. Prema autorima "žena je zla od prirode, jer brže sumnja u vjeru i brže se odriče vjere, što je temelj za čarobnjaštvo."⁴¹ Prema njima, od svih zločinaca u svijetu, vještice zaslužuju najveće kazne.

Inkvizicija je bila jedno sramotno i mračno razdoblje u povijesti katoličke Crkve, a samim time i sramotna za ljudsko čovječanstvo. Neka od nehumanih obilježja inkvizicije su: tajnost tužitelja i svjedoka, isključivanje obrane tuženika, mučenje, iskorištavanje pozicije inkvizitora za financije, nekontrolirano ponašanje nekih inkvizitora, nepoštivanje ženskog roda... Kršćanstvo se u srednjem vijeku smatralo najvećim dobrom, a krivovjerje najvećim zlom. Najveću ulogu u životu je igrala vjera, a nisu postojala prava na vjersku slobodu i slobodne misli. Tek u 19. stoljeću Crkva napušta svoj stav o političkoj i svjetovnoj vlasti, pa tako i inkvizicijski sustav.

Suđenja su bila samo formalnost jer se ishod već znao. Nije se znala samo koja vrsta kazne slijedi optuženu. Mnogi su priznali svoje zločine samo kako bi ih se prestalo mučiti, a dali su se ti zločini zaista dogodili, to je sasvim drugo pitanje.

Iz svih gore navedenih povijesnih činjenica razvidno je kako Crkva u to vrijeme ima najveći kulturni i moralni utjecaj. Ona se kao vjerska vlast naroda uvijek mogla opravdati time da su progoni i suđenja vještica bili u domeni sudske vlasti.

⁴¹INSTITORIS i SPRENGER 2006, 6.

6. SAŽETAK

Inkvizicija je bila crkvena ustanova za istragu krivovjerja i heretičkog djelovanja. Djelovala je od početka 12. stoljeća pa sve do 19. stoljeća. Katolička Crkva uvela je posebnu metodu postupaka radi traženja, dokazivanja i osude heretika, ali i onih koji su odstupali od učenja katoličke Crkve. Inkvizitori su bili osobe koje su vodile krivični postupak inkvizicije. Dolazili su iz katoličkih redova, najčešće dominikanskog. Njih bi papa poslao na neko područje kako bi osudili heretike, a surađivali su sa svjetovnim vlastima.

Da bi se optuženog prisililo na priznanje grijeha, postojao je cijeli niz postupaka mučenja. Od najslabijeg, stiskanja palca, do najbolnijeg, rastezanja ljudskog tijela. Kazna bi im bila spaljivanje na lomači. Ta tema najbolje je opisana u knjizi *Malleus Maleficarum*. Obrađuje elemente čarobnjaštva, kako sklopiti ugovor s Vragom, postupke ukidanja tog ugovora, načinima izvođenja čarobnjačkih radnji.

Kršćanska se vjera u razdoblju srednjega vijeka smatrala najvećim dobrom, a odstupanje od vjere najvećim zlom. Vjera je bila od javne važnosti za cijelo društvo, a kršćanski je svijet vodio bitku za održavanje protiv ugroženosti od heretika.

7. LITERATURA

1. INSTITORIS, Henrich. SPRENGER Jacob, *Malleus Maleficarum. Malj koji ubija vještice*, Stari Grad, Zagreb, 2006.
2. LEVACK, Brian P. . *The witch-hunt in early modern Europe*, 2. izdanje, Longman, New York, 1995.
3. MICHELET, Jules, *Vještica*, Slovo, Zagreb, 2002.
4. BAIGENT, Michael. LEIGH Richard, *Inkvizicija*, Stari grad, Zagreb, 2002.
5. BAYER Vladimir, *Ugovor s đavlom: procesi protiv čarobnjaštva u Evropi a napose u Hrvatskoj*, Informator, Zagreb, 1982.